

Mihalik Béla Vilmos

*„...nemcsak anya, hanem atyai
gondukat is viselvén”*

Anyák és fiaik egy kora újkori erdélyi nemesi családban

Egy családtörténet lépcsőfokai

A maroszéki Iszlay család története a 16. század közepétől ragadható meg forrás-szinten.¹ A családi eredetlegenda azonban a székelyek mitikus eredettörténetéig, Attila hun király fiainak koráig nyúlik vissza. Orbán Balázs is utalt a család őstörténetére Székelyföldről szóló híres művében: „*Iszló nevét a hagyomány szerint egy legelőbb ide települt Iszla nevű őstől nyerte, kinek utóda a ma is itt lakó Iszlai család.*”² A Marosvásárhelytől északkeletre fekvő, a Nyárad és a Maros között elnyúló dombok közötti kicsiny falvak eredetét is magyarázó családtörténet szerint Csanád (Erdőcsinád falu névadója) és Szengyel (Erdőszengyel) szállásterületén Csanád három fia, Iszla (Iszló), Ehed (Ehed) és Hodos (Székelyhodos) alapított további községeket.³ A datálatlan, de írásképét, írásmódját és szóhasználatát tekintve a 17. század elejére keltezhető eredettörténetet egy későbbi, a 18. század utolsó harmadában keletkezett irat bontja ki jobban. Ez utóbbi megadja a szakadatlan genealógiai leszármazást a mitikus őstől, Iszlától, míg a család nemesi oklevelét 1497-re datálja II. Ulászló királytól, a maroszéki jószágokra való adománylevelüket pedig 1574-re keltezi Báthory Istvántól. Bár ezek a pontos évszámmal ellátott, családtörténetileg fontos események sem adatolhatóak forrásszinten, jól mutatja annak igényét, hogy a család megerősítse nemesi öntudatát.⁴

Ráadásul ez a két irat vélhetően jól köthető egy adott korszakhoz. Az első, Iszla és a székelyek eredetét egybekötő történetet leíró forrás valószínűleg a 17. század elején keletkezhetett, akkor, amikor Iszlay Péter 1605-ben Bocskaitól nyert oklevéllel kivált a szabad székelyek rétegéből, és a székely nemesi rend sajátos hierarchiájában a lófók közé emelkedett.⁵ Így a család eredettörténetét fenntartó forrás

¹ A család 16–17. századi történetéről bővebben: MIHALIK, 2015.

² ORBÁN, 1870. 86.

³ MNL OL, P667, pag. 217. A községek mai román nevei: Erdőcsinád – Pădureni; Erdőszengyel – Sângeru de Pădure; Iszló – Isla; Ehed – Ihod; Székelyhodos – Hodoșa.

⁴ MNL OL, P678, 1772. évi iratok között, számozatlan irat.

⁵ MNL OL, A131, 1i223. sz. (MNL OL Adatbázisok. [http://adatbazisokonline.hu] 2013. december 23.) A cédula a Prot. proc. VI. 464. jelzetre mutat. Az iratanyagok referenseinek tájékoztatása szerint ez minden valószínűség szerint az Erdélyi Királyi Tábla anyagához tartozó kötet lehetett (ma MNL OL, O105), azonban ennek nagy része 1945-ben az Országos Levéltárt pusztító tűzvészkor elégett.

fontos lehetett a család társadalmi előrelépésének és az Iszló községen belüli föbir-
tokossá válásának ideologikus indoklásában.

A székely társadalom fokozatos átalakulása természetesen az Iszlay családot és Iszló községet sem hagyta érintetlenül. A familia a 18. század elejére sikeresen a székely nemesi társadalom legfelsőbb rétegébe, a primorok közé emelkedett, ám ennek ellenére Marosszéken belül is csupán lokális jelentőségű, a helyi unitárius elit részeként funkcionáló nemzetség maradt. Iszlón belüli helyzetük ugyan stabilnak tekinthető, de folytonos, többször komoly kihívás érte őket itt is, részben a helyi szabad székely, lófő családoktól, részben a beköltözők felől. Egy ilyen konfliktus volt éppen kibontakozóban az 1770-es évek elején is, amikor az Iszlától való folytonos leszármazást, az erdélyi arisztokrata családokkal való rokonságot, valamint a nemesség és a marosszéki *donatio* elnyerését is bizonyítani kívánó genealógiai irat megszületett.

Ez a két irat és időszak ki is jelöli jelen tanulmány időbeli kereteit. Az alábbiakban ugyanis arra keresem a választ, hogy az Iszlay család felemelkedésében és pozícióinak megtartásában az asszonyok milyen szerepet játszottak az 1620-as évektől az 1790-es évekig? Mivel négy egymást követő generációban a férfiak korábban haltak meg házastársuknál, így a vizsgálat arra is irányul, hogy az özvegyasszonyoknak milyen lehetőségeik voltak kiskorú gyermekeik mellett, hogyan kísérelték meg a hirtelen jött családfői szereppel járó feladatokat ellátni?

Először a lófők közül a primori rétegbe való felemelkedés három generációjában, majd egy apa–lánya konfliktuson, végül pedig egy, az egész falut megmozgató családi viszálykodáson keresztül vizsgálom meg a nők szerepét az Iszlay családban.

Útban a primori rétegbe

A lófői rétegbe emelkedett Iszlay Péternek három fia volt: Iszlay (I.) György, Miklós és Tamás. Közülük prókatori működéséből fakadó kiváló társadalmi kapcsolatainak és vagyoni gyarapodásának köszönhetően Iszlay (I.) Györgyöt már 1636-ban a primorok között írták össze.⁶ Öccsei azonban továbbra is a lófők között kerültek összeírásra. Iszlay Miklós felesége Koczvány Zsuzsanna lett, akinek kezével jelentősebb marosszéki, Torda és Kolozs vármegyei birtokok is kilátásba kerültek. A Koczvány család 1636-ban szintén a primorok között szerepelt, ráadásul laza rokoni kapcsolatban álltak az Erdélyi Fejedelemség Báthory-kori elitjével.⁷ Ez a rokoni kapcsolat azonban a Báthory-kor elmúltával már nem jelentett igazi politikai tőkét, míg a birtokügyek a 18. század közepéig elhúzódtak a kiterjedt Koczvány család különböző ágaival, amit csak tovább nyújtottak a család kihalta után a leányági rokonokkal való pereskedések.

⁶ SzOkl. ú. s. VI. 39.

⁷ SzOkl. ú. s. VI. 39. Koczvány Zsuzsanna nagyapjának, Koczvány Mártonnak a féltestvér nővére, Almády Anna Kendy Sándornak volt a felesége, aki a fejedelemséget 1583–1585 között irányító hármastanács tagja volt, vö.: HORN, 2006. Az édesapa, Koczvány Gáspár unokatestvére, szintén Almády Anna pedig Cserényi Farkas fejedelmi tanácsos, belső-szolnoki főispán felesége volt, lásd végrendeletét: *Testamentumok*, 2008. III. köt. 72–74.

Természetesen már Iszlay Miklós és Koczkány Zsuzsanna is igyekezett a rájuk eső birtokrészeket minél inkább biztosítani leszármazottaik részére. A birtokügyekkel kapcsolatos eljárások közül többen feltűnik az asszony is. 1620-ban Iszlay Miklós felesége nevében tiltakozik az ellen, hogy sógora, Koczkány János eladott egy rétet a Koczkány-örökségből a Torda vármegyében fekvő tövishídi prédiumban.⁸ A következő évben Koczkány Zsuzsanna is megjelenik egy Koczkány-birtokkal kapcsolatos ügyletben férje és apósa társaságában.⁹ 1626-ban viszont két asszony jelenik meg egy birtokügyben, ekkor Koczkány Zsuzsanna saját maga cserél el egy vadadi birtokrészt férje unokanővérével, Kenyeres Györgyné Iszlay Durkóval.¹⁰ Alighanem mindegyik esetben volt egyeztetés a házastársak között, elképzelhetetlennek tűnik például, hogy Zsuzsanna asszony férje megkérdezése nélkül szerződött volna – fogott közbírák előtt – férje rokonával.

Iszlay Miklóst 1645 decemberében említik utoljára a források, ekkor is éppen felesége nevében tiltakozott egy Kolozs megyei Koczkány-birtok eladása ellen.¹¹ Az 1647. évi marosszéki összeírásban azonban már csak özvegye szerepelt.¹² Ugyanebből az évből ismerjük Koczkány Zsuzsanna özvegyi minőségben történő, birtokügyekben való két önálló fellépését is. Egyik esetben épp egy Koczkány-birtokrészt adott Csíkszentmártonban zálogba Vadadi Filep Pálnak.¹³ A másik esetben viszont az Iszlay-birtokok ügyében járt el. Sógora, Iszlay (I.) György ugyanis felvásárolta Szabédba szakadt rokonaik iszlói örökségét, amelyhez a többi vér szerinti rokon lemondása is szükséges volt. Ezt fiai, Iszlay (I.) Zsigmond és (II.) György nevében, mint azok gyámja, Zsuzsanna asszony tette meg.¹⁴

Ezt követően azonban nincs további forrásunk Koczkány Zsuzsanna szerepéről. Elképzelhető, hogy ő is meghalt, vagy háttérbe húzódva átengedte a családfői szerepet sógorának, Iszlay (I.) Györgynek, aki mint a primori rétegben szereplő rokon, amúgy is jelentős befolyással lehetett a családi ügyek irányítására. Azonban a későbbi források azt mutatják, hogy ez nem volt konfliktusoktól mentes, valószínűleg György a kelleténél mohóbb nagybátnak bizonyulhatott. 1661-ben ugyanis Iszlay (I.) Zsigmond és Ehedi Győri István megtámadta Iszlay György házáét és családját.¹⁵ Koczkány Zsuzsanna féltestvére, Barabási Ferenc még 1655-ben zálogba adott egy birtokot Kakucs-pusztán Iszlay Györgynek, aki egy peres ügyben prókátora volt. Ez azonban sérthette rokoniai, Győri Mihályné Barabási Judit (talán szintén Koczkány Zsuzsanna féltestvér-húga) és annak fiai, Győri István és Mihály érdekeit, bár az adásvételről őket is tájékoztatták.¹⁶ Ez a kakucsi birtok alighanem Nagy Magdolnáé, előbb Koczkány Gáspár, majd idősebb Barabási Ferenc feleségéé lehetett, így mind a Győriek, mind Iszlay Miklós árváinak érdeke fűződött hozzá. Nem lehet véletlen, hogy miután a Győriek pereskedni kezdtek a birtok miatt Iszlay Györggyel, az ittasan a faluba érkező Zsigmond és Győri István együtt rontottak

⁸ MNL OL, P678, fasc. 1., fol. 164. 1620. július 15.

⁹ MNL OL, P678, fasc. 1., fol. 165. 1621. április 23.

¹⁰ MNL OL, P678, fasc. 1., fol. 189. 1626. január 8.

¹¹ MNL OL, P678, fasc. 1., fol. 333. 1645. december 1.

¹² SzOkl. ú. s. VI. 294.

¹³ MNL OL, P678, fasc. 1., fol. 345. 1647. február 26.

¹⁴ MNL OL, P678, fasc. 1., fol. 342. 1647. november 8.

¹⁵ MNL OL, P678, fasc. 1., fol. 402–407. 1661. március 1.

¹⁶ MNL OL, P678, fasc. 1., fol. 380. 1655. december 27.

rá a nagybáty házára. Iszlay Zsigmond például belekötött nagybátyja vejébe, Bakó Lőrincbe („*Te vagy-e, ördöglelkű sógor?*”), majd verekedni kezdtek. Az odaérkező Győri István fogta vissza Zsigmondot, azzal az indokkal, hogy Bakó Lőrinc Zsigmondnak jóakarója. Iszlay György házához érve Győri István szidalmazni kezdte a ház urát: „*Meghidd ördöglelkű lélek, bestye lélek kurva fia, hogy ma bizony által lőlek a házadban, nem eszel ördöglelkű abban a búzában, kit abban a földben vetettél*”. Iszlay Zsigmond pedig azzal fenyegette meg nagybátyját, hogy rágyújtja az Iszlay-kúriát. Csak az asszonyok, Iszlay Györgyné Horváth Durkó és Bakó Lőrincné Iszlay Kata csillapítására távozott onnan el, de végül még azon az éjszakán visszatért egy marék tüzes parázzsal, amely azonban – szerencsére – nem gyulladt meg.

A nagybáty és unokaöccse közötti konfliktust mutatja, hogy a Koczvány Zsuzsanna révén a család látókörébe került jelentősebb birtokok az Iszlay famílián belül is súlyos viszálykodást okoztak. Iszlay (I.) György halálával ezek azonban nem állandósultak, mivel fiai korán meghaltak, és az ő ága csak leányaiban élt tovább. Igaz, Iszlay Miklós utódai árgus szemekkel kísérték György leányági utódainak birtokügyeit még a 18. század folyamán is.¹⁷ A forrásokban Zsigmond sem szerepel többé, a család folytatója végül Iszlay Miklós és Koczvány Zsuzsanna másik fia, (II.) György lett.

Iszlay (II.) György felesége Kerestély Sára volt, ők a család második vizsgált generációja. A Kerestély család részben Iszlón is birtokos volt, de Sára családja ekkor már a szomszédos községben, a Torda vármegyébe eső Kisillyén élt. Esetükben nem látunk olyan nagy birtokmozgást, mint Koczvány Zsuzsanna idejében, és így férje életében Kerestély Sárát sem látjuk önálló szerepben. Amikor 1683-ban a kisillyei rokonság osztozott a birtokokon, Sára akkor sem tűnik fel, nevében férje, Iszlay György intézkedett.¹⁸ Igaz, a kisillyei Kerestély-birtokok nem is jelentettek akkora problémát, mint a több vármegyében és székely székben szétszórtan fekvő Koczvány-örökség. Az 1680-as évek elején így Iszlay Györgynek legtöbb nehézsége lánytestvére, Iszlay Erzsébet örököseivel támadt. A több lépcsőben végbement birtokosztály és az ebből származó perlekedések azért is érdekeseek, mert az egyik ilyen alkalommal világosan kiderül a férj és asszony közötti szereposztás a birtokügyekben. Iszlay György 1684-ben ugyanis osztozni kívánt bizonyos részirtokok felett Iszlay Erzsébet két gyermekével, Kis Miklóssal és Kis Péterné Kis Klárával. Az ügyletbe Kis Miklós minden további nélkül belement, ám Kis Péter nem volt hajlandó egyezsége lépni Iszlay Györggyel, mert felesége távol volt, így nem tudott vele előzetesen beszélni az osztálytételről.¹⁹ Itt tehát világosan látható az, ami fentebb Iszlay Miklós és Koczvány Zsuzsanna esetében még csak feltételezés volt: a szerződés létrejöttékor a feleség jelenlététől vagy távollététől függetlenül a férj és feleség előzetesen megbeszélték a birtokügy kérdését. Az természetesen továbbra is kérdéses, hogy ez általában volt így vagy csak adott birtokügyben, ahogy az is kérdés, hogy mennyiben függött ez az egyeztetés a házaspárok tagjainak személyiségétől.

¹⁷ Iszlay György leányainak, Bakó Lőrincné Iszlay Katának, Pálffy Kristófné Iszlay Durkónak és Vadadi Filep Katának (Iszlay Anna leányának) 1673. évi osztálylevele: MNL OL, P678, fasc. 1., fol. 486–489. 1673. június 6.

¹⁸ MNL OL, P678, fasc. 2., fol. 30–31. 1683. április 15.

¹⁹ MNL OL, P678, fasc. 2., fol. 41. 1684. április 16.

Kerestély Sára azonban hamarosan megözvegyült, az 1685. évi marosszéki összeírás férjét már elhunytként említi, két árván maradt fiúval.²⁰ Iszlay (I.) Mihállyal és Iszlay (I.) Istvánnal. Édesanyjuk özvegyasszonyként egyszer szerepelt csupán önállóan, amikor 1687-ben nagyszederjesi jobbágyoknak adott kölcsönt, akik cserébe munkával fizettek.²¹ Az asszony nem sokkal később férjhez ment Vadadi Nagy Ferenchez, aki átvette a családfői szerepkört. Úgy tűnik, hogy sikerült megfelelő egyensúlyt találnia a családban, mert nincs forrásunk arra, hogy mostohafiaival bármilyen konfliktusba került volna. Amikor 1689-ben a marosvásárhelyi Csiszár család a még Iszlay György felé fennálló adósságukat úgy törlesztette, hogy két ingatlanjukat is átadták, az utánuk fizetendő városi porciót Vadadi Nagy Ferenc fizette meg mostohafiai nevében.²² Ugyancsak ő volt az, aki két lépcsőben, 1697-ben és 1699-ben véghezvitte Kerestély Sára és fiai között a birtokosztályt úgy, hogy abból később sem származott semmilyen pereskedés.²³ A két fiú a 18. század elején már önállóan, esetleg közösen, ritkábban édesanyjukkal együtt jártak el az Iszlay-birtokok ügyében. Ettől teljesen függetlenek voltak az asszony Vadadi Nagy Ferencel és a tőle származó két fiúval, Sámuellel és Pállal közösen vitt birtokügyei.

Éppen ez eredményezte, hogy a két család között a későbbiekben, a szülők halálát követően sem volt vita. Az Iszlayak és a Vadadi Nagyok közötti jó viszonyt az is mutatja, hogy amikor 1768-ban a saját örökös nélküli Vadadi Nagy Sámuel végrendekezett, mindenét féltestvér bátyjai, Iszlay Mihály és István leszármazottaira hagyta. Mikor 1772-ben végül meghalt, a feljegyzés szerint unokaöccsei, az Iszlayfiak tiszteSSéggel temették el nagybátyjukat.²⁴ A gondot tehát nem is a közvetlen rokonság, hanem az oldalági Vadadi Nagyok jelentették, akik szerették volna Sámuel halála után megszerezni annak iszlói birtokait.²⁵

Valószínűleg erre készülhettek fel az Iszlayak, amikor már 1757-ben felvettek egy tanúvallomást a nagyanyjuk második házasságáról. Ez azért is érdekes, mert az ekkor keletkezett forrás részletesebben szól Kerestély Sára szerepéről. Igaz ugyanakkor az is, hogy ennek éppen az volt a célja, hogy a birtokok védelme miatt Vadadi Nagy Ferenc szerepét kisebbnek láttassák, Kerestély Sáráét pedig felnagyítsák. Az egyik tanú szerint a házasság Nagy Ferenc számára nagyon előnyös volt, mert „*kész gazda asszonyra szállott, lévén [ti. Kerestély Sárának] ökre, szekere, ekéje úgy egyéb megkívántató javai is*”. A tanúk úgy vélekedtek, hogy a férj mint betelepülő, csakis ennek köszönhetően tudott önálló egzisztenciát Iszlón kialakítani, ahol egy kis gyümölcsösnél nem volt egyebe. Így Nagy Ferenc végül is „*felesége javaiból vetett volt fundamentumot az életre*”. Iszlóban már közösen vásároltak házhelyet, de a tanúk nem tudták megmondani, hogy a pénz Nagy Ferencé volt-e, vagy az asszonnyal Iszlay György örökségéből vásárolták.²⁶ A házasságkötést közel nyolcvan esztendővel követő tanúvallomások alapján tehát Kerestély Sára egy olyan tehetős, önálló nemes özvegyasszony volt, akinek kezével az új férj jelentős anyagi biztonságot nyert.

²⁰ SzOkl. ú. s. VIII. 277.

²¹ MNL OL, P678, fasc. 2., fol. 4. 1687. május 3.

²² MNL OL, P678, fasc. 2., fol. 99. 1689. május 29.

²³ MNL OL, P678, fasc. 2., fol. 156. 1697. augusztus 4.; fol. 181–182. 1699. május 29.

²⁴ MNL OL, P678, fasc. 4., 1768. február 1.

²⁵ MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 442–443. 1785. május 6.

²⁶ MNL OL, P678, fasc. 3., 1757. szeptember 6.

Ez a 18. század elejére kialakuló vagyoni állapot, a Koczány-örökség részbeni megszerzése és megőrzése, valamint Kerestély Sára erőfeszítései kiemelkedő szerepet játszhattak abban, hogy a család tagjait 1711-ben már a primori rétegben írták össze. Közöttük találjuk ekkor Iszlai Nagy Ferencné néven Kerestély Sárát, egyik fiát, Iszlai Istvánt, valamint menyét, Iszlai Mihályt.²⁷ Utóbbi a harmadik generáció fiatalon megözvegyült asszonya, Bocskai Judit. Az erdélyi fejedelem távoli rokona volt, családja a 18. század elején szintén a primorok között szerepelt. Bocskainé asszonyt 1711-ben közvetlenül Judit és Kerestély Sára után írták össze. Iszlay Mihályné Bocskai Juditról azonban kevés forrás maradt fenn, ami részben annak tudható be, hogy az Iszlay család levéltárát főleg sógora, Iszlay (I.) István ágának iratai alkotják. Így Iszlay Mihályról csupán 1714-ből van adatunk, amikor sógorával, Istvánnal osztottak el közösen bírt jobbágyokat.²⁸ Ez azt sejteti, hogy Bocskai Judit is igyekezett özvegyasszonyként ellátni a családfői szerepet, és férje birtokait igazgatni, megőrizni két fia, Iszlay (II.) Zsigmond és Iszlay (III.) György számára. Azonban semmilyen további adatunk nincs személyéről és szerepéről. Így forrás hiányában szintén csak felvetés marad, hogy a két árva nevelésében talán itt is a még több évtizeden át életben lévő, befolyásos nagybáty, Iszlay (I.) István játszott szerepet.

Az első három generációban az özvegyek viszonylag gyorsan feladták önállóságukat a második férj vagy a család másik, felnőtt férfi tagja javára. Ugyanakkor birtokügyekben nem veszítették el teljesen befolyásukat. Jóllehet férjükkel egyeztetve, de többször jártak el önállóan vagy családtagjaikkal közösen. Kerestély Sára első férje halála után, második házasságában közel három évtizedig tűnt fel önálló cselekvőként Vadadi Nagy Ferenc vagy fiai mellett. A család nőtagjainak szerepe tehát nem korlátozódott a belső, privát ügyekre (gyereknevelés, háztartás stb.), hanem aktívan kivették részüket a família sikeres társadalmi emelkedését is befolyásoló birtokügyekben.

Apa és leánya

A negyedik vizsgált generáció Iszlay (III.) György és feleségei nemzedéke. György összesen háromszor nősült. Első, illyei Kovács Katalinnal kötött házasságáról nem maradt fent forrás. A szentháromsági Bereczky Judittal megkötött második házasságról azonban közvetve több adatunk van, ugyanis az asszony halála után a tőle származó leány és az apa között komoly vita támadt. Így ennek köszönhetően Bereczky Judit feleségként betöltött szerepe mellett megismerhetjük a leány, Iszlay Anna önálló cselekvési lehetőségeit is.

Az 1773 márciusában felvett tanúvallomások lényegében arra vonatkoztak, hogy Iszlay Anna férjhezmenetelekor, majd édesanyja 1772 karácsonya körül bekövetkezett halálát követően milyen javaktól esett el apja, Iszlay György elutasítása miatt.²⁹ A negyven tanú feleleteit megőrző jegyzőkönyvből kiderül, hogy Bereczky Judit jelentős hozománnyal érkezett a házasságba, és a testvéreivel való 1753. évi birtokosztály után több részbirtokot is örökölt Marosszéken. Ezeket azonban férje,

²⁷ PÁL-ANTAL, 2007. 136.

²⁸ MNL OL, P678, fasc. 2., fol. 274. 1714. február 11.

²⁹ MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 23–44. 1773. március 15.

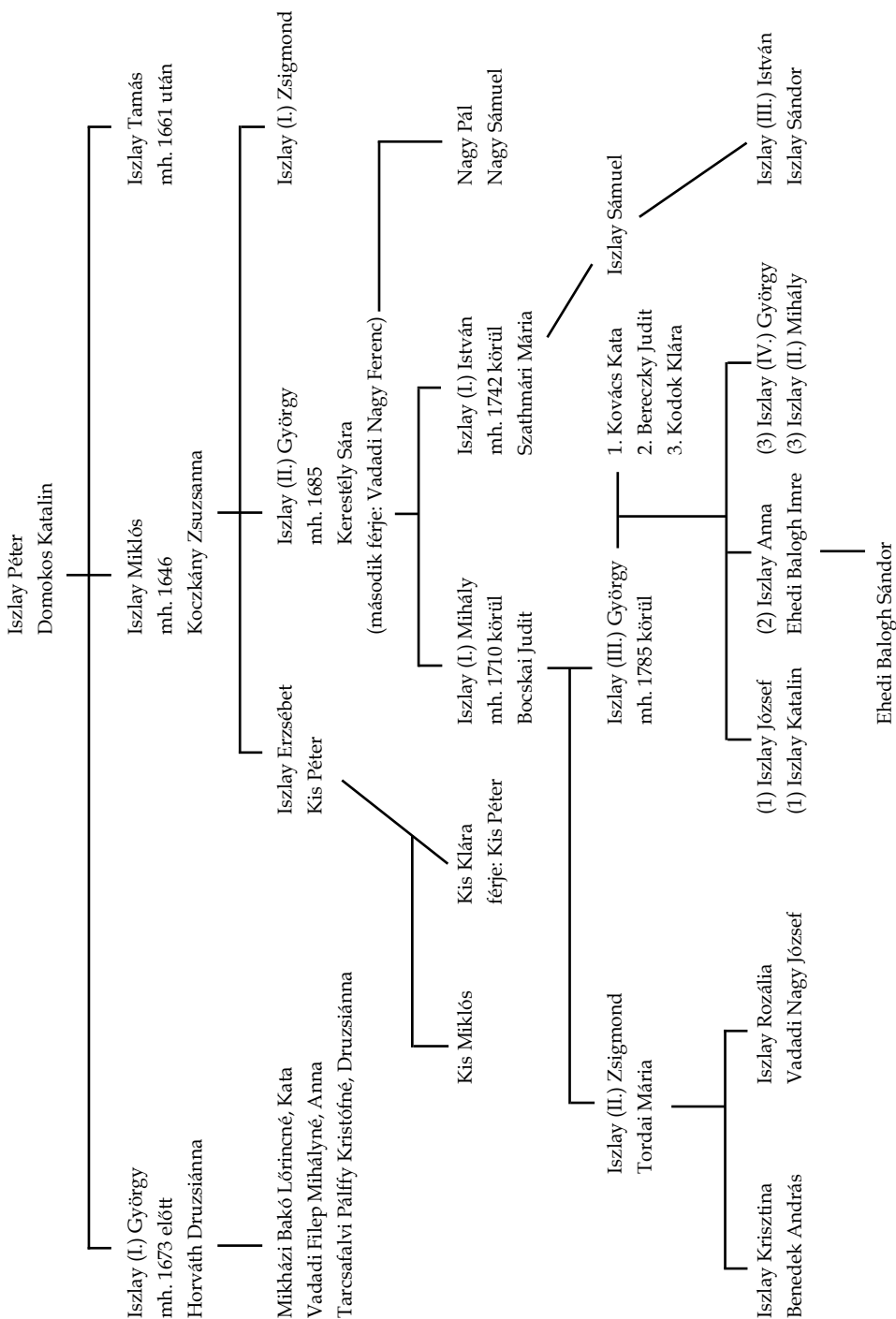
Iszlay György apránként eladogatta, amit a néhai asszony bátyja, Bereczky János nem is rejtett véka alá tanúvallomásában: „a siketfalvi jószágot maga Iszlai György uram adta el, az eladásban Beretzki Judith ott sem fogott lenni”, illetve a „székesi jószágoknak is eladásában hasonlóképpen maga Iszlai György uram volt a nagyobb ok, közbenjáró, és az eladást végére hajtó”.

Persze a Bereczky sógor vallomása még megengedhetővé tenné, hogy feltételezzük, az egyes birtokok eladását az asszony is jóváhagyta, csak az eladás folyamatát a férj bonyolította le. A tanúvallomások ebben ellentmondásosak. Az egyik tanú, Gellér András szerint Iszlay György közösen, „a feleségével együtt, amint hallottam”, adta el a székesi jószágot, de az azon lakó jobbágyot viszont Iszlóra telepítette át. Iszlay György sógornője, Iszlay (II.) Zsigmondné Tordai Mária és egy másik rokon, Birtok Mihályné Bereczky Klára tanúvallomása szerint a székesi jószág eladásakor Iszlay „a feleségét is reá vevén” bonyolította le az üzletet. Azonban ugyancsak a sógornő vallotta azt, hogy „Beretzki Judith asszonyomnak a férjére Iszlai György uramra elég panaszát is hallottam”. Az Iszlay család jobbágyai közül tanúként volt, aki ezeket a panaszokat fel is idézte: „én a sok szép jószágaimat eladám, mind uramra költöttem, már nincs mihez nyúljak. Uramtól ha kérek szorultságomban, akkor sem ad egy pénzt is, nekem sincs már mihez nyúljak.” A jól értesült tanú azt is tudta, hogy a székesi jószág eladása után például egy új, szép kék mentét készítettek Iszlay György részére.

Az asszony panaszait, pénztelenségét és a birtokok eladását azonban a tanúk szerint Iszlay György próbálta kompenzálni. Megígérte feleségének, hogy iszlói birtokaiból ad számára részt, amit halála után is megtarthat. Mivel az asszony aggodalmaskodott, hogy a férje akkor még életben lévő, első házasságból származó fia, Iszlay József majd az apa halála után abból kikergetheti, ezért György megígérte, hogy írásba foglalja ígéretét. Az asszony rokonának, Bereczky Sámuel *fiscalis cancellistának* iszlói látogatásakor annak segítségével készítették el ezeket a szerződéseket, amelyek két, egy-egy jobbággal bíró, iszlói belső telekről és egy szőlőről szóltak. A tanúk vallomása alapján úgy tűnik, hogy Iszlay György halála után ezeket az ingatlanokat özvegye, Bereczky Judit, majd annak halála után leányuk, Iszlay Anna kapta volna meg. A sógornő, Iszlay Zsigmondné is megerősítette tanúvallomásában, hogy a szerződést mintegy „fű alatt” írták meg, hogy „a fia, Iszlay Jozseff uram meg ne tudja, mert fél ha megharagszik érette”. Egy másik tanú szerint a fiú utóbb mégis tudomást szerzett a szerződésről, de a vallomásokból nem tudunk arról, hogy ez az apjával szembeni feszültséghez vezetett volna. Vagyis a férj ugyan apránként valóban eladogatta második felesége jószágát, és így lényegében lánya, Anna örökségét is, de igyekezett volna kompenzálni az asszonyt és a lányát.

A tanúvallomások alapján azonban 1772-ben sorozatos családi bonyodalmak következtek az addigi helyzet teljesen felborult. 1772. szeptember 26-án Iszlay József, Iszlay (II.) György egyedüli fiúörököse végrendeletet tett apja unokatestvére, Iszlay Miklós és a helybéli unitárius lelkész, Kodok Mihály előtt. A végrendeletben jószágait, állatait apja, mostohaanyja, édestestvére, Szilágyi Sámuelné Iszlay Katalin és féltestvér-húga, Iszlay Anna között osztotta fel, utóbbira egy kancalovat hagyott. A fiú hamarosan meg is halt.³⁰

³⁰ MNL OL, P678, fasc. 4., 1772. szeptember 26. Egy néhány hónappal későbbi irat november 30-án már néhaiként említi Iszlay Józsefet.

Alighanem néhány héttel bátyja szeptember végi, október eleji halálát követően Iszlay Anna férjhez ment a szomszéd falubeli nemeshez, Ehedi Balogh Imréhez. Az 1773 elején felvett tanúvallomási jegyzőkönyv alapján a házasság azonban szinte felrobbantotta a szülői házat. Iszlay György terve szerint ugyanis leányát csíkfalvi Török Istvánhoz adta volna feleségül, a vőlegényjelölt azonban tudni szeretette volna, hogy milyen hozományra számíthat Anna kezével. Ezért jött jól a néhány évvel korábban Bereczky Sámuellel íratott kötelezvény az iszlói telkekről és szőlőkről Iszlay Anna részére. Ez a dokumentum továbbá még azt is tartalmazta, hogy Iszlay Józsefnek 130 forintot kellett volna fizetnie húga részére az eladott Bereczky-jóságok után apjuk halálát követően, ha vissza akarta volna kapni az apjuk által Bereczky Juditnak és Iszlay Annának adott iszlói telkeket és szőlőt. Azonban Iszlay József meghalt, míg Anna házassága végül mégsem jött össze Török Istvánnal.

Nem világos, hogy ez a nász miért hiúsult meg: Török István visszakozott-e, vagy esetleg Iszlay Annának is része volt a házassági terv kudarcában. Mindenesetre az Iszlay lány 1772 őszén Török István helyett az említett Balogh Imre felesége lett, azonban ez a házasság még egy következménnyel járt. A tanúk vallomásaiból, főként a jelenlévő özvegy Birtok Mihályné Bereczky Klára elmondásából tudjuk, hogy az esketés római katolikus szertartás szerint történt. Ehhez azonban Iszlay Annának katolizálnia kellett, hiszen családja unitárius volt. Bereczky Klára volt az, aki Annát „*a káli tisztelendő plébánus atyaság eleiben hitlésre és megkeresztelésre*” adta, míg „*kereszt apa lévén az ernyei plébánus tisztelendő páter atyasága*”. Miután „*végzék a keresztelést, s Iszlai Anna asszony az unitaria vallásból a római hitre által állott, úgy mondaták és mondák el kézen fogva [ti. Balogh Imrével] sok emberséges ember előtt az hitet*”.

Iszlay György egyértelműen bosszút kívánt állni leánya engedetlensége és hitehagyása miatt. Elsőként az Iszlay József által húgára hagyott kancát adta el rögvest „*abbéli bosszultába, hogy [...] pápistává lett*”. Anna a szülői háztól szinte semmit nem vihetett magával, a tanúk szerint két párnahuzatba összehajtva csomagolt el valamennyi ruhaneműt. Néhány héttel később, 1772. október végén azonban édesanyja üzent neki, hogy küldessen egy szekérrel embert Iszlóra, aki valamennyi ingóság-beli hozományát átviszi Ehedre. Anna át is küldött egy embert ökrös szekérrel, aki azonban végül csak két párnát, egy derékaljat és egy kicsinyke ládikát vitt el a szülői háztól, ahogy a tanú fogalmazott: „*az hátamon is mind elvittem volna.*”

Ennél érzékenyebben érintette Annát az iszlói jószágából való kifogatása. Egyes tanúk szerint már rögtön az esküvő után, mások szerint csak Bereczky Judit asszony 1772 decemberében bekövetkezett halálát követően Iszlay György egyszerűen elszaggatta azt a kötelezvényt, amelyben ígéretet tett a két iszlói telek és egy szőlő fenntartására felesége, illetve lánya javára. Az egyik tanú szerint Bereczky Judit mondta el neki, hogy „*no, Panna, uram elszaggatá, s a tűzbe bétakará bosszúságból, hogy a leánya férjhez ment*”. Vagyis ez alapján egyértelműnek látszik, hogy Iszlay György a leánya házasságába sem egyezett bele.

Iszlay Anna azonban nem hagyta magát, és édesanyja halálát követően 1773 elején a maroszséki törvényszékhez fordult apjával való vitája miatt, amelynek fennmaradt a márciusi tanúvallomási jegyzőkönyve. Ugyanakkor szinte az is biztosra vehető, hogy a leány azért lépett fel éppen ekkor apja ellen, mert az idős, ismét megözvegyült Iszlay György harmadik házasságára készült, amely komoly fenyegetést jelentett Anna örökségére.

Az Iszlay Anna keresete nyomán kibontakozó ügy további jogi, adminisztrációs fordulatait nem ismerjük, de végül egy évvel később pereskedés helyett közbírák előtti megegyezés jött létre apa és leánya között. Az 1774. február 21-én kötött szerződés szerint Iszlay György egy iszlói belső telket adott leányának ahhoz tartozó több külső szántóval, réttel, kaszálóval. Cserébe Anna ígéretet tett, hogy ezekkel a földekkel megelégszik, és semmilyen módon nem háborgatja apja esetleges halála esetén annak feleségét és gyermekeit.

Ezzel lezárult az apa-lánya konfliktus, amely lehetőséget biztosított egy házasságba és a feleség szerepkörébe jobban beleláttni. Úgy tűnik, elődeivel ellentétben Bereczky Judit kevésbé volt erős akarátú, nem tudta, nem akarta megakadályozni öröklött jószágainak eladogatását, és bár több falubelinek panaszkodott, valójában megelégedett férje ígéretével, hogy mind neki, mind leányának marad örökség a férj halála esetén.

Anyjával ellentétben azonban Iszlay Anna sokkal nagyobb önállóságot harcolt ki magának. Nem csak más férjet választott, mint akit apja kiszemelt számára, de ezért hajlandó volt ősei hitét elhagyva katolizálni, amely a maroszekei unitárius egyház fő patrónusai közé tartozó Iszlay családban mindenképpen botrányszámba ment. Ráadásul apja „bosszúhadjárátától” sem rettent vissza, hanem vállalta a konfliktust, és végül viszonylag sikeresen került ki a családi perpatvarból.

Iszlay György azonban úgy tűnt, magára maradt, fia és felesége meghalt, Katalin lánya távolabb lakott, míg Anna lányával való kapcsolata megromlott. A hetvenedik életéhez közeledő öregúrra látszólag magányos, örökös nélküli utolsó évek vártak. Azonban nem sokáig maradt özvegy, mert – Bereczky Judit halála után hamarosan – immár harmadjára is megnősült.

Özvegy és fia

1773. február 28-a és március 1-je között nagy izgalom lehetett az iszlói unitárius lelkész, kőrspataki Kodok Mihály házában. A falu ősi, birtokos családjába tartozó Iszlay György ugyanis a lelkész leányát, Klárát kérte feleségül. Bár egyikük születési idejét sem ismerjük pontosan, a vőlegény apja, de talán még nagyapja is lehetett volna a menyasszonynak, hiszen jövendőbeli apósánál is biztos idősebb volt.³¹ A Kodok család, amely betelepülőnek, újonnan érkezettnek számított az iszlói közösségben, kapva kaphatott az alkalmon, hogy helyzetét stabilizálja a községben, beházasodva a helybeli nemescsaládba. Az erre a két napra datált, ma már csak nagyon nehezen olvasható, elhalványodott tintájú iratból azonban még néhány lényeges pont kivehető.³² Egyrészt egyértelmű, hogy a dokumentum egy házassági szerződés, amely pontosan felsorolta, hogy Klára milyen hozományt vitt magával az atyai háztól. Bár az indoklás is nehezen olvasható, annyi kivehető, hogy a szerződést azért tekintették szükségesnek, hogy se Klára testvérei (Kodok Mózes, Sámuel és

³¹ Iszlay György 1711 előtt született, mivel édesanyja, Iszlay Mihályné Bocskai Judit 1711-ben már özvegyként szerepelt. Kodok Mihály az Iszlay Anna által apja ellen felvett 1773. eleji jegyzőkönyvben is szerepelt tanúként, 55 évesnek írták, tehát 1717-1718 körül született.

³² MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 48-49. 1773. február 28. – március 1.

Ágnes), se Iszlay György „posteritásai”, azaz utódai, örökösei (Szilágyi Sámuelné Iszlay Katalin és Balogh Imréné Iszlay Anna) ne követelhesenek se az asszony, se a férj esetleges halála esetén semmit, abból ne következzenek se egyik, se másik félnek hátránya. A szerződés épphogy nem volt oktalanság pont azokban a napokban, amikor Iszlay Anna a maroszséki törvényszékhez fordult, és tanúvallomási jegyzőkönyv felvételét készítette elő apja ellenében.

A Kodok család az 1770-es évektől kezdve igyekezett minél erősebb gyökeret verni Iszloban. Ennek csak egyik része volt Kodok Klára és Iszlay György esküvője. Pár évvel később Kodok Mihály tiszteletes úr Iszlay György özvegyen maradt sógornőjének, Iszlay Zsigmondné Tordai Mária asszonynak kölcsönzött tizenkét forintot, hogy az béresét és szolgálóját ki tudja fizetni.³³ Aligha kételkedhetünk, hogy a helybéli lelkész nemcsak a helyi nemesi családnak nyújtott hasonló kölcsönöket zálogföldekért cserébe, hanem másokkal is hasonló ügyleteket bonyolított.

Ugyanakkor azzal folyamatosan szembesülniük kellett, hogy a helyi közösségbe családjuk nem volt beágyazódva. Így például az Iszlay család rokona, Kövendi Józsefné Czirják Krisztina asszony Kodok Mihály és fia, Sámuel előtt végrendelezett, amelyben Iszlay György unokatestvéreit (Istvánt, Sámuel és Miklóst) nevezte meg örökösének.³⁴ Miután a végrendeletet más rokonok megtámadták, az egyik támadási felület éppen az lett, hogy Kodokék nem nemesek, vagyis tekinthetőek-e egyáltalán végrendeletet hitelesítő személyeknek?³⁵ Aligha csodálható, hogy a Kodok család igyekezett ezt törvényesen is bizonyítani, ezért a maroszséki hatóságokhoz fordultak nemességük megerősítése végett. Bár az eredeti iratok elvesztek, nemességüket 1527-re vezették vissza, címeres adománylevelüket, nemességük megerősítését pedig 1718-ból, III. Károlytól nyert oklevelükkel bizonyítani is tudták.³⁶

A környékbeli nemességhez való kapcsolatukat erősítette Kodok Mihály feleségének, szentgericei Szabó Annának a rokonsága.³⁷ Nem véletlen, hogy a Czirják Krisztina asszony végrendelete ügyében kelt tanúvallomások is csak azt tudták megerősíteni, miszerint a Kodok család Szentgericén bírt jószággal, igaz, azt nem említették, hogy pusztán Szabó Anna révén. A Kodok familia igyekezett is a Szabó-jusshoz minél inkább hozzáférni, ezt sejteti legalábbis egy 1786-ból fennmaradt tanúvallomási jegyzőkönyv a Szabó család iklánci birtokairól. Ennek egyik kérdése éppen arra vonatkozott, hogy azokhoz a birtokrészekhez fi- és leányági örökösöknek is volt-e joga?³⁸

Az 1770-es évek végére tehát a Kodokok sikerrel biztosították és bizonyították be nemesi jogállásukat az iszlói közösség előtt is, részben a széki elismeréssel, részben pedig Iszlay György és Kodok Klára házasságkötésével. Utóbbi ráadásul szintén sikeresnek bizonyult, hiszen Kodok Klára két fiúval, Iszlay (IV.) Györggyel és (II.) Mihállal is megajándékozta férjét, így az idős úr – úgy tűnt – nem fog fiúörökös nélkül maradni. A források azonban azt mutatják, hogy a Kodokok nem elégedtek meg nemesi mivoltuk megerősítésével, hanem az említett rájuk háramlott

³³ MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 108. 1775. december 20.

³⁴ MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 87. 1775. június 22.

³⁵ MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 122–129. 1776. december 4.

³⁶ MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 188–190. 1777. november 26.

³⁷ A szentgericei Szabók a lófők közé tartoztak a 18. század elején: PÁL-ANTAL, 2007. 438–441.

³⁸ MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 504–507. 1786. április 27.

Szabó-jószágok felhasználásával Iszlón is terjeszkedni kívántak. Ez azonban már a főbirtokos Iszlay család helyzetét is fenyegetni kezdte, főként a tehetősebb István-ágból származó, Iszlay (III.) György unokatestvérét, Sámuel és annak családját nyugtalanítva.

A szóban forgó Iszlay-ág és a Kodok család közötti első nagyobb konfliktus 1781-ben következett be. A néhai Iszlay (II.) Zsigmond leányának, tehát (III.) György unokahúgának, Iszlay Rozáliának volt egy kis jószága a tövishídi prédiumban, amelynek szomszédjai Iszlay György és Iszlay Sámuel voltak. Ennek a kis szántóföldnek a felét Rozália férje, Vadadi Nagy József – akinek nagybátyja volt az a Vadadi Nagy Ferenc, aki Iszlay (II.) György özvegyét, Kerestély Sárát feleségül vette – zálogba adta Kodok Mihályéknak. Kodokék azonban – akarva-akaratlanul – nagyobb részt vetettek be és kívántak learatni, mint amennyit számukra kimérték. Ebből olyan vita kerekedett, amely miatt Kodok Mihály egyik fia, Sámuel nyilvánosan halállal fenyegette meg Vadadi Nagy Józsefet. A tanúk által felidézett szavakból azonban kiérződik a Kodokok bizonytalan helyzete, mint akik nem érezték magukat még birtokon belül, és akiknek nemességüket is bizonyítani kellett: „*Nékem pénzem is vagyon, annyi mint neked Nagy Jóseff, nekem nem vagy uram!*” A föld kímérésekor sem volt minden rendben, Kodok Sámuel akkor is így bizonygatta saját nemességét: „*vagyon csizmája, nadrága, ha most botoskorba vagyon is.*”³⁹

Pár évvel később Kodokék szintén Iszlay Zsigmond egy másik lányától, Iszlay Krisztinától és annak férjétől, Benedek Andrástól vettek zálogba egy darab földet a tövishídi pusztán.⁴⁰ Ennél problémásabb volt, hogy a Kodok család szeretett volna hozzájutni a Gellér familia iszlói örökségéhez, amelyet az édesanyjuk, szentgericei Szabó Anna fent említett iklánde jussáért cserébe akartak volna megszerezni.⁴¹ Ezt azonban a Gellér-rokonság igyekezett megakadályozni, és többük is különféle jogcímre és rokoni fokra hivatkozva lépett fel az ügylet ellen.⁴²

Az iszlói közösségben fontos unitárius lelkészi poszt mellett a Kodok család sikeresen szerzett meg egy másik pozíciót is az 1780-as évek végére, mivel Kodok Sámuel 1787-ben már mint a falu jegyzője tűnik fel.⁴³ A helyi birtokszerzésük – bármilyen úton-módon is igyekeztek – azonban egyre inkább nehézségbe ütközött. Emögött pedig alighanem az 1787 elején meghalt Iszlay Sámuel két fia, Iszlay (III.) István és Sándor állt, ahogy az 1787–1788-ban kibontakozó konfliktus ezt sejteti.

Ennek a konfliktusnak az egyik nem elhanyagolható epizódszereplője pedig nem más lett, mint az Iszlay családba beházasodott Kodok lány, Kodok Klára. Az asszony élete 1784 táján fordult fel teljesen, amikor az akkor már a nyolcvanhoz közeledő férje, Iszlay (III.) György meghalt. Az özvegyasszonyi szerepbe kényszerülő Klára két fiúcskával maradt magára, akik közül Mihály hamarosan meghalt, így az

³⁹ A szabott nadrág úgy tűnik státuszszimbólum volt, egy másik tanú, Benedek András például onnan azonosította be a „nadrágtulajdonos” gyalázkodót Kodok Sámuelben, hogy „*Sámuelnek van nadrága, abból itélem, hogy Sámuel volt, mert Mojsesnek nincsen nadrága*”.

⁴⁰ MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 549. 1787. június 13.

⁴¹ MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 493–494. 1786. február 6.

⁴² MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 496–497. 1786. február 7. Deák Ignác, Gellér Judit fia tiltja a birtokcserét; fol. 506. 1786. március 4. A csíkfalvi Szabó család tiltja a Gelléreket az egykori iszlói Szabó-örökséget érintő birtokcserétől, mint Gellér Mihályné Szabó Mária rokonai; fol. 502. 1786. május 4. Magyar György, Gellér Margit férje tiltja a szerződést.

⁴³ MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 552. 1787. május 24.

egyedüli fiúörökös az akkor 12 év körüli (IV.) György lett. Az asszony elleni első „támadás” aligha érkezett váratlan helyről, ahogy azt az 1773. évi házassági szerződés kötésekor is sejthették. 1785-ben Ehedi Balogh Sándor, az akkor már szintén néhai Iszlay Anna fia fordult gróf Bethlen Sándorhoz, a II. József reformjai miatt Küküllő vármegyével éppen egyesített Marosszék főispánjához. A szintén gyermekkorú⁴⁴ Balogh Sándor az Iszlay Józseftől maradt kancát, a nagyanyja, Bereczky Judit által a házasságba hozott tehenet és annak szaporulatát vagy azok értékét és egyéb ingóságokat kérte a főispántól, amelyeket anyja is követelt korábban. Ugyancsak kérvényezte, hogy a nagyapja, Iszlay (III.) György által anyjának a Török Istvánnal való házasság esetén ígért 100 forintra rúgó jószágot is adják meg részére. Ahogy a kérvényben fogalmazott, mindezeknek „nagyanyámról anyámra, anyámról pedig reám kellett volna maradni, és nem a mostani nagyatyám özvegyére és annak gyermekeire”. Indoklásul pedig ugyanazt az 1773. évi tanúvallomási jegyzőkönyvet hozta fel, amelyet még anyja, Iszlay Anna kérésére készítettek.⁴⁵ Mivel azonban Kodok Klárának kezében ott volt Iszlay (III.) György és Iszlay Anna egyezsége 1774-ből, amelyben Anna ígéretet tett, hogy sem ő, sem utódai nem háborgatják apja feleségét és gyermekeit, így valószínűleg Ehedi Balogh Sándor kérelme eredménytelen maradt.

Valószínűleg anyja helyzetének biztosítására az akkor 12-13 éves Iszlay (IV.) György 1786 nyarán egy kötelezvényt írt alá. Eszerint őrá és gyermekként elhunyt öccsére édesanyjuk „nemcsak anya, hanem atyai gondunkat is viselvé, csak nem a fűvő széltől is oltalmazott, mint szeme fényét, ételünkre s italunkra, ruházatunkra, a drágaságba, szükségben is oly gondot viselt, hogy mezítelenséget nem szenvedtünk, míg a drága időre nem juttatott Isten, a káli scholában ereje felett is taníttatott, oda is bőszéggel eledelt szolgáltatott, ha nem proficiáltunk a tanulásban, nem ökegyelme, hanem magunk voltunk okai”. A neveltetés fontos része volt tehát az iskoláztatás, amely a szomszédos Székelykál unitárius iskolájában folyt. Ezenkívül természetesen az édesanya költséget nem kímélve ruházta, élelmezte fiait. Azonban az ifjú György kötelezvényéből egy ennél is határozottabb özvegyasszony képe bontakozik ki előttünk. Ugyanis Kodok Klára nemcsak a mindennapi nevelésben volt tevékeny, hanem aktívan foglalkozott a birtokokkal is. Eszerint Klára asszony újjáépítette a leromlott állapotú Iszlay-kúriát is, új szobákat („házakat”) épített, tornáccal, kamrával, és ehhez nem ártotta akár saját ruháit is eladogatni, hogy felesleges adósság nélkül előteremthesse a szükséges anyagiakat. Emellett a gazdasági épületeket is megújította férje halálát követően, 1785-ben új ökörpajtát emeltetett.⁴⁶ Mindezekért cserébe az ifjú György megengedte anyjának, hogy a kúriában élhessen holtá napjáig.

Szinte pont egy év múlva, 1787 nyarán azonban a gyermek kötelezvényével teljesen ellenkező képet nyújtó tanúvallomást vettek fel Kodok Klára ellen.⁴⁷ Talán nem mellékes megjegyezni, hogy az anyai „teljesítményéről” szóló kérdések megválaszolására tizenkét férfi tanút kértek meg, egyetlen nő sem volt köztük. Sajnos az nem derül ki a jegyzőkönyv bevezető és záró formuláiból, hogy a vallomások felvételére kinek a kéréséből került sor.

⁴⁴ Szülei ugyanis 1772 őszén házasodtak össze, így 1773. évi születés esetén is csak 12 éves lehetett 1785-ben.

⁴⁵ MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 440–441. 1785. január 20.

⁴⁶ MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 485. 1786. július 29.

⁴⁷ MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 621–623. 1787. július 22.

A feleletek alapján egy erkölcstelen életet élő, fia nevelését és a jószág gondjait elhanyagoló asszony képe bontakozik ki előttünk. Eszerint férje halála után két törvénytelen leánygyermek is született, akiket az Iszlay-jószág terhére nevelt. Férje mentéjét és puszkáját is eladta, az állatállomány (ökrök, tehének, juhok) száma jelentősen megcsappant. A kúria felújítása sem úgy zajlott a tanúk szerint, ahogy az a fiú kötelezvényéből látszott. Az új épületet a régi fából építette, csak a talpazatához hozatott új fákat, de azt is néhai férje erdejéből, hiszen saját birtoka nem volt az asszonynak.

A fiú, Iszlay „Gyuri” nevelésében a tanúk szerint teljesen kudarcot vallott az anya. Míg törvénytelen leányait az Iszlay-birtok jövedelméből nevelte, addig fiát „illetlenül parasztgúnyában ökreivel jártatja”. A káli iskolába nem is nagyon járatta fiát, pedig lett volna rá módja. A tanúk szerint „minden káromkodást megenged neki, pipázni is megengedi, sőt maga is káromkodik, teremtetéz, azzal ad példát a fiának, nehogy intené az káromkodásról és illetlen magaviseletiről”.

A kérdések és a vallomások még két aspektusát érintették Kodok Klára özvegyasszonyi életének, amelyek azonban épp arra utalnak a fentebbi iszlói Kodok-birtokügyek és konfliktusok fényében, hogy az asszony egy nagyobb játszma „áldozata” lett. Az egyik kérdés ugyanis arra vonatkozott, hogy Klára asszony réteket, szántókat, kaszálókat – „használni kívánván” azokat – adott volna át öccseinek és apjának, sőt, egy jobbágytelket és azon lakó jobbágyot is átadott volna a Kodokoknak, bár ez utóbbit a tanúk nem erősítették meg. Ez alapján úgy tűnik, hogy az 1780-as évek elejétől az iszlói birtokszerzésben egyre erőteljesebben fellépő Kodok klán Iszlay (III.) György 1784. évi halálát követően annak örökségére is szemet vetett. Ez viszont már egyértelműen és nagyon súlyosan érintette volna Iszlay Sámuel és fiait.

A jegyzőkönyv utolsó kérdése alapján azonban úgy tűnik, hogy Kodok Klára két tűz közé került, ugyanis a tanúk szerint „néhai tekintetes Iszlai Sámuel urunk successori Iszlai István és Sándor urak törvényes dolgaiban védelmezték s adisztáltanak Kodok Klára asszonynak és fiának”. Ez analógiába állítható a fentebb már említett, a Kodokok nemességére rákérdező tanúvallomásokkal, amely az Iszlay rokon Czirják Krisztina asszony testamentuma miatt keletkezett. Ott is az merült fel, hogy Iszlay Sámuel és testvérei „egész özvegyességében törvényes, ügyes-bajos dolgaiban, úgy egyebekben is sokat segítettek, egyszóval mint gyámoltalan özvegynek mint holtáig gyámok voltak”, és végül Czirják Krisztina ezért hagyta rá jószágait az Iszlay fivérekre.⁴⁸

Mindezek alapján elég zavaros a kép Kodok Klára „pártállását” illetően, hiszen miközben férje jószágaiból valamennyit öccsei és apja kezére bocsátott, addig néhai ura rokonai támogatására is számított „törvényes”, azaz hivatali, esetleg peres dolgaiban. Bár teljes magyarázatot az sem ad, talán nem érdektelen még egy ezzel párhuzamosan futó ügyet bevonni a vizsgálatba, amelynek iratai Kodok Klára és Iszlay „Gyuri” ügyénél érdekes módon nagyobb számban maradtak meg az Iszlayak levéltárában, holott közvetlen érdekeltségük nem fűződött hozzá.

Tehát: ugyanebben az időben egy másik árva ügye is sok fejtörést okozott a faluban, Nagy János halála után felesége, Szabó Erzsébet maradt özvegyen egy kislánnyal, Erzsébettel. Ekkor az özvegyasszony és az árva mellé a néhai férj anyai

⁴⁸ MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 122v.

nagybátyját, Demeter Zsigmondot mint egyedüli iszlói rokonukat rendelték ki.⁴⁹ A gyám nemcsak bizonyos birtokokat engedett át az özvegy kezelésébe, hanem az asszony szavai szerint „*őkegyelme* [ti. Demeter Zsigmond] *volt az árvának tutora, sőt én is az kegyelme tanácsával éltem*”.⁵⁰ Vagyis az asszony a melléjük kirendelt férfi gyám tanácsával intézte ügyeit, de a birtokok lényegében saját kezelésében voltak. Sejthető, hogy ennek hasonlatára Iszlay Sámuel, majd fiai is ugyanígy segítettek Kodok Klárát és árva fiát.

Amiért a Nagy árva ügye még érdekesebb számunkra, az az, hogy a történetbe itt is beléptek a Kodok fiak mint szereplők. Szabó Erzsébet előbb említett vallomásában ugyanis megemlíti, hogy egy korábbi tanúvallomását Kodok Sámuel mint a falu jegyzője meghamisította, és más színben tüntette fel annak révén az özvegy-asszony, illetve Demeter Zsigmond gyámi szerepét. Ennél még világosabban fogalmaz egy másik, szintén ebben az ügyben, ugyancsak 1787 szeptemberében keletkezett tanúvallomási jegyzőkönyv, amely ugyancsak különös fényt vethet Kodok Klára és fia helyzetére is.

Szabó Erzsébet ugyanis a gyám, Demeter Zsigmond által neki átadott birtokokat zálogba adta. A tanúvallomások szerint ezekre a birtokokra a Kodok fiak szemet vetettek, de valószínűleg tanulva a korábbi, Gellér-jószág ügyében szerzett tapasztalatokból, nem közvetlenül ők jelentkeztek vevőként, hanem még egy láncszemet iktattak közbe. Ugyanis a tanúk szerint a Kodok fiak Mátyási Pálnak adtak titokban pénzt, hogy ő váltsa ki magához a Nagy-árva jószágát, és ha tőle „*az Úrfiak* [ti. Iszlay István és Sándor] *meg nem vennék, s többet nem adnak érte, belé szállanának Kodok Sámuelék*”. Az is felmerült, hogy „*ha meg nem tarthatják [...] Kodok Sámuel a Nagy Jánosné árvája jószágában, a magokét* [ti. a Mátyási család] *neki adják, s ők [Mátyásiék] amabba szállanak*”. Vagyis a Kodok fiak, hogy elkerüljék az Iszlay fiak figyelmét, egy olyan ingatlanügyletre készültek, amelyben közvetítőként a Mátyási család szerepelt volna, és így a Kodok család a háttérben maradhatott volna. Ezt akár úgy is véghez akarták volna vinni, hogy a Mátyási család költözött volna át a Nagy árva megvett telkére, és a Kodokok pedig a Mátyási-telekre, így végre a faluban lévő, belső telekhez jutva. Mindez arra is figyelmeztet, hogy miközben az Iszlay fiak tulajdonképpen gyámként, támogatóként Kodok Klára mellett állhattak, addig Klára saját testvérei valamilyen kerülő úton próbálhattak hozzájutni árva unokaöccsük, Iszlay (IV.) György jószágaihoz.

Kodok Klára helyzetének megítélését tovább bonyolítja édesapja fennmaradt végrendelete is. Bár az irat az 1781. év iratai között található, a helyes datálás véleményem szerint 1787. március 23-a.⁵¹ Noha a testamentum ma már elég rossz állapotban van, több helyen szakadt, az utolsó, nehezebben kivehető bekezdés közvetlenül Kodok Klárára vonatkozik. Míg az 1787. nyári tanúvallomás a gondoskodó özvegy édesanya képét zúzta össze, addig Kodok Mihály tiszteletes úr soraiból a hálátlan gyermek képe bontakozik ki. Az apa szavai szerint leánya betegségében nem látogatta, házasságkötésekor minden jobb részt elvitt magával hozományként, testvérei és családja ellen számos fenyegetéssel volt. Éppen emiatt leányát mindenből kitagadta, és csak akkor részesülhetett volna a majdani örökségből, „*ha*

⁴⁹ MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 595. 1787. július 13.

⁵⁰ MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 603. 1787. szeptember 8.

⁵¹ MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 349. 1787. március 23.

az öccsei, nénje és anyja irgalmasságot és könyörületességet tesznek vele". Vagyis Klára sorsát egy családi tanács döntéséhez kötötte, ezzel a megözvegyült anya után az özvegygé lett leány is megbukott.

A két család közötti, 1787 őszén egyre inkább eszkalálódó konfliktusban Kodok Klára és fia ügye csupán mellékszál volt. Első látásra egyik fél sem tudta befolyását Iszlay György árvája és birtokai fölé kiterjeszteni, hiszen Kodok Klára öröklődése a két familia között az ő saját anyai és gyermeki szerepének bukásához vezetett, főleg miután a gyermek gyámjául pókai és szentlászlói Sárosi Sámuel, marosszéki vicekirálybíró neveztek ki. Ez azonban lényegében Iszlay Sámuel két fiának, Istvánnak és Sándornak a „győzelmét” hozta. Ugyanis nagyanyjuk, Iszlay (I.) Istvánné Szathmári Mária révén közelebbi rokonai voltak Sárosi Sámuelnek.⁵² Ezt a rokoni kapcsolatot is kihasználhatták, amikor 1788 tavaszán Sárosi Sámuel mint gyám árendába adta két évre Iszlay Istvánnak és Sándornak a néhai Iszlay György *curiáját* és az ahhoz tartozó földeket.⁵³ Így lényegében az Iszlay fiak elérték, hogy a Kodok familia semmilyen formában nem tudott az árva örökségének közelébe jutni.

Az egyre nyíltabbá váló konfliktusban a számos verekedéshez, hatalmaskodáshoz kapcsolódóan mindkét család kezdeményezésére több tanúvallomási jegyzőkönyv keletkezett, így ezeket szinte természetesen állították össze úgy, hogy az adott félnek minél inkább kedvezzenek. E tanulmány keretei között nem is lehetséges ennek a konfliktusnak minden szálát kibontani, és azt a roppant eredeti kérdést sem kell – nem is lehet – eldönteni, hogy „ki ütött először”. Az egymást követő események egyes csomópontjai azonban kijelölnek egy olyan vezérfonalat, amely segít valamennyire tisztán látni, egyre megerősítve azt a gyanút, hogy Kodok Klára is csak sodródott az eseményekkel. Az egymás állatainak behajtása, a másik házának megrohamozása, fegyveres összecsapások, verekedések, egymás embereinek üldözése, marosvásárhelyi bebörtönzés, szökések és bujkálás által tarkított viszálykodás pontos kronológiája is csak alig-alig követhető. Az alábbiakhoz két 1788-ban keletkezett tanúvallomási jegyzőkönyvet használtam fel, az egyik a Kodok család, a másik az Iszlayak kérésére került felvételre.⁵⁴

Ezek alapján 1787 őszén az Iszlay család két fontos győzelmet könyvelhetett el. Egyrészt, mint a helybéli unitárius egyház patrónusai elmozdították a lelkészi állásból Kodok Mihályt, akinek így el kellett hagynia a paplakot, ráadásul egy olyan helyzetben, amikor nem volt egyértelmű, hogy a Kodok családnak van-e egyáltalán ingatlana a faluban, hiszen az ingatlanszerzést az Iszlayak addig sikerrel akadályozták. A másik egyértelmű Iszlay-siker Kodok Sámuel elbocsátása volt a falu jegyzői posztjáról, amelyhez tökéletesen kihasználták családi és ebből származó hivatali kapcsolataikat, hiszen a Kodok fiú megbuktatásában a helyi szolgabírónak, lemhényi Sigmond Józsefnek kellett eljárnia.

Kodok Klára és fia ezekben az eseményekben már csak kétszer szerepelt. Amikor Kodok Mihály tiszteletesnek el kellett hagynia a paplakot családjával együtt, akkor

⁵² Iszlay Istvánné Szathmári Mária anyai nagyanyja Petrichevich Horváth Miklósné Sárosi Zsuzsanna volt.

⁵³ MNL OL, P678, fasc. 6., fol. 9. 1788. április 15.

⁵⁴ MNL OL, P678, fasc. 6., fol. 19–24. 1788. szeptember 22. Tizenhét tanú bevonásával, tizenhárom kérdőpontban készült jegyzőkönyv a Kodok család kérésére; 1789. év iratai, fol. 1–13. 1789. június 20. Harmincegy tanú bevonásával, negyven kérdőpontban készült jegyzőkönyv az Iszlay család kérésére.

egy rövid ideig Iszlay Györgyék egyik üresen álló jobbágytelkén húzhatták meg magukat a nem sokkal korábban még kitagadott leánya könyörületéből. Véleményem szerint részben ez is siettette azt a lépést, hogy idővel az árva gyámságát Sárosi Sámuel vette át, aki az Iszlay György-féle birtokokat árendába átadta a család másik ágának. Ezt az Iszlay-féle jobbágytelket tehát rövid időn belül el kellett hagyniuk a Kodokoknak, és ekkor a vitatott Gellér-örökségbe költöztek be, amelyet – mint láttuk – 1786-ban ugyan megvettek, de a vételt számos Gellér-rokon tiltotta.

A két Kodok-fiú ellen hamarosan az Iszlayak elfogatóparancsot szereztek, és ezért a már említett Sigmond József szolgabíróval, valamint felbízott iszlói és ehedi emberekkel együtt Kodokék lakhelye ellen vonultak. A két Kodok fiú, Sámuel és Mózes ekkor már szökésben voltak, és csak anyjukat, Szabó Annát, valamint nővérüket, Kodok Ágneszt és annak törvénytelen leányát, Katit találták otthon. Az asszonyok azonban nem voltak hajlandók elmondani, hol bújtatják a két fivért, ezért őket is őrizet alá helyezték, hogy ne tudjanak a két fiúval kapcsolatba kerülni. Ezután a Kodok-házat teljesen átkutatták, de meglepetésükre nem mást, mint a Kodok unoka ifjabb Iszlay Györgyöt találták csak meg ott elbújva! Bár a tanúvallomások kérdései nyilván irányított, célzatos szövegek, az kiderül, hogy a tutorság alá helyezett Iszlay Györgyöt gyámja ismét iskolába adta, ahonnan azonban az ifjú minduntalan elszökött. Ezért végül a fiút Marosvásárhelyre akarták vinni, távolabb Iszlótól, amiről hivatali utasítás is született. A kérdés pedig célzottan arra vonatkozott, hogy Kodokék tanácsára szökött-e el az iskolából a fiú, ők rejtegették-e szándékosan, és a fiúra vonatkozó gyámsági rendelkezést ezért nem lehetett volna végrehajtani. Bárhogy is történt, ez mindenképpen párhuzamba állítható azzal a tanúvallomással, amely szerint Kodok Klára nem igazán igyekezett fia nevelésében és a káli iskolában való taníttatásában. Egy évvel később – bár a helyzet addigra Sárosi Sámuel gyámi kirendelésével jelentősen megváltozott – ezt már az egész Kodok családra igyekeztek ráhúzni. Lényegében azt szerették volna bizonyítani, hogy a tanúvallomások szóhasználatával élve „idegen”, tehát csak betelepülő Kodokok behálózta és rossz útra vitték az ősbirtokos familia tagját, az ifjú Iszlay Györgyöt.

Kodok Klára és fia, Iszlay György csak bábuk voltak az Iszlayak és a Kodokok közötti játszma sakktábláján. Bár mindkét „játékossal” közeli rokonságban voltak, a fennmaradt források alapján úgy tűnik, hogy özvegy és fia könnyen beáldozható figurák voltak a kis falu hatalmi játszmáiban. Kodok Klárának valószínűleg egy percig sem volt esélye önálló özvegyasszonyként felszínen maradni, és bukása szinte előre kódolva volt a két család egymásnak feszülése miatt. Az Iszlayak pedig – kihasználva primori társadalmi állásukat, kiváló rokoni, maroszéki lokális és hivatali kapcsolataikat – sikerrel hártották el a Kodok familia fenyegetését az Iszlón belüli erőviszonyok alapvető megbotlygatásától.

„Minden dolgokban az ő anyjuk tanácsa légyen az első” – Összegzés

Az Iszlay család négy generációján belül több eltérő mintát láthattunk, noha igaz, hogy az első három generáció (Koczány Zsuzsanna, Kerestély Sára és Bocskai Judit) forrásadottságai meglehetősen szűkösek. De esetükben is látszott bizonyos önállóság férjezett és özvegyi állapotban a birtokügyekben, noha mindegyikük mellett jelen volt előbb vagy utóbb egy „erős” ember, egy gyám, aki lehetett a nagybáty

(Iszlay [I.] György, Iszlay [I.] István) vagy a második férj (Vadadi Nagy Ferenc). De még ezekben az esetekben is megjelenhettek önállóan eljáró nőként. A hivatalos ügyeket intéző nők jelenléte egyáltalán nem volt ugyanis szokatlan a korban.⁵⁵ Azonban abban az esetben is, ha férjük járt el nevükben, feltételezhető valamilyen előzetes egyeztetés, erre figyelmeztet Iszlay Erzsébet vejének, Kis Péternek szava, aki nem akart felesége távollétében, annak bevonása nélkül dönteni az Iszlay (II.) Györggyel való birtokügyletben. Lényegében még Bereczky Judit esetében is szólta a tanúk valamiféle házastársak közötti egyezségről, hiszen Iszlay (III.) György rávette, meggyőzte a feleségét annak öröklött jószágainak eladásáról. Cserébe viszont a férfi egy írásos kötelezvényben iszlói örökségéből hasított ki részt felesége számára, akár vállalva első házasságából származó fia, Iszlay József neheztelését is.

Míg az önállóan cselekvő nő nem számított rendkívülinek, addig a hosszabb ideig önállóan tevékenykedő özvegyasszony már szokatlanabb volt. Koczvány Zsuzsanna és Bocskai Judit esetében nem tudunk róla, hogy mikor haltak meg, vagy esetleg újra férjhez mentek-e, vagyis nincs ismeretünk az önálló özvegyasszonyi időszak hosszúságáról. Ezzel szemben Kerestély Sáráról tudjuk, hogy legfeljebb másfél-két évig volt özvegyességben, mielőtt feleségül ment második férjéhez. Esetére nem egészen igaz Péter Katalin sárospataki vizsgálatai kapcsán tett megállapítása, miszerint a nemes, illetve a szabad telket öröklő nem nemes asszonyok jobban ragaszkodtak „szabadságukhoz”.⁵⁶ Kerestély Sárára sokkal inkább Péter Katalinnak az a meglátása illik, hogy a nő családfői szerepét a véletlen hozta, és ezt a rendkívüli állapotot a társadalom is csak ideiglenesen fogadta el. Éppen emiatt kevesen ragaszkodtak szabad elhatározásukból ehhez az állapothoz.⁵⁷ Ráadásul Kerestély Sára esetében valószínűleg egy fiatalabb asszonyról beszélhetünk, hiszen második házasságából is legalább két felnőttkort megélt fiú- és egy gyermekkorban elhunyt leánygyermekről van adatunk. Vagyis életkorából fakadóan sem feltétlenül kívánhatta az özvegyi sorsot.

Nagyobb önállóságot tapasztalunk Iszlay Anna és Kodok Klára esetében. Amikor Iszlay Anna kicsinyke örökségét fenyegetve érezte apja szembefordulása és annak harmadik házassága miatt, nem volt rest nyomban a széki törvényhatósághoz fordulni. Igaz, hogy az apja ellen felvett tanúvallomások jegyzőkönyvének hivatalos bevezetőjéből kiderült, keresetét nem egyedül, hanem férje, sógora és sógornője támogatásával együtt adta be. Ugyanakkor kétségkívül érezte jogképességét, és ezt kihasználva sikerrel szállt szembe apjával.

Az örökség, öröklés kérdése egyébként is változatosabb terepre vezet. A férj halála esetén az ingóságból egyenlő módon részesült a feleség és a gyermek.⁵⁸ Ezt láthatjuk Iszlay (II.) György esetében, ahol például az állatállományt 1697-ben ezen az elven osztotta szét majd Vadadi Nagy Ferenc a két fiú, Mihály és István, valamint a felesége, Kerestély Sára között. Ez az osztozás ráadásul el is háritotta annak a veszélyét, hogy a két fiú – elérve a felnőttkort – esetleg pereskedésbe hajló vitába kerüljön az anyjával, ami más nemesi családok esetében nem volt ritka.⁵⁹ A szer-

⁵⁵ PÉTER, 2013. 18–23.

⁵⁶ PÉTER, 1989. 604.

⁵⁷ PÉTER, 1989. 576.

⁵⁸ HK. I.99.

⁵⁹ HORN, 1996. 66–67.

zett és ősi, örökölt jószág felosztásáról szóló, a *Tripartitumban* szereplő rendelkezésektől⁶⁰ eltérően azonban a gyakorlat már változatosabb képet mutatott.⁶¹ Iszlay József például édestestvérére, Szilágyi Sámuelné Iszlay Katára egy jobbágytelket hagyott azzal a kitételrel, hogy azt élete végéig apjuk, Iszlay (III.) György bírhatja. Bereczky Judit asszony sokszor említett eladott jószágai helyébe a férj megfelelő birtokot ígért, amelyet azután a leány, Anna örökölt volna. Ugyan a tanulmányban nem foglalkoztam személyével, de Simén Györgyné Iszlay Mária asszony például komoly harcot folytatott bátyjával, Iszlay Sámuellel, hogy az örökös nélkül meghalt fivérei után neki járó öröksézt megszerezze.⁶² Vagyis a család nőtagjai is pontosan követték az örökösödési vonalakat és ügyeket, és ha szükségesnek látszott beavatkozni, nem késlekedtek fellépni saját érdekükben.

Azokban a hosszabb-rövidebb időszakokban, ameddig a négy vizsgált generáció nőtagjai önálló családfői szerepet vittek, egyben gyermekeik gyámságát is ellátták. A gyámságnak három válfaját ismerték a kora újkorban: a természetest (amikor valamelyik szülő életben maradt), a végrendeletit (vagyis a szülő által végrendeletileg kirendelt gyámot) és a kirendelt gyámságot. Az anya gyámsága megszűnt egy esetleges második házassággal. Az anya azonban a természetes gyámságot csak azok felett a javak felett gyakorolhatta, amely anyai részről származott, míg az atyai jószág felett az öröklési rend szerint az apai rokonság érvényesíthette az anyával szemben a gyámságát.⁶³ Viszont azt is láthattuk, hogy Koczvány Zsuzsanna mint gyermekei természetes gyámja járt el akkor, amikor az alapvetően apai, tehát Iszlay-jószágot illetően mondott le sógora, Iszlay (I.) György javára a szabédi Iszlay-rokonság iszlói örökségének megvételéről. Bár irat nem vonatkozik rá, Kerestély Sára második házassága esetében számolhatunk azzal, hogy a második férj, Vadadi Nagy Ferenc elnyerte a gyámi tisztelet az Iszlay fiak felett, ezt bizonyíthatja az a néhány Iszlay-józággal kapcsolatos birtokügylet, amelyben ő képviselte a két fiút. Ráadásul Vadadi Nagy Ferenc helyzetét erősítette, hogy az Iszlay családban nem volt ekkoriban közeli, felnőtt korú férfi rokon, aki a gyámi feladatokat átvehette volna, miután az özvegy ismét megházasodott, és ezzel elvileg törvény szerint a gyámi jogát elvesztette.⁶⁴

Kodok Klára esetében a források megerősítették, hogy megvult az anyagi ereje férje józágaiból, hogy fiát neveltesse, így például iskoláztassa. A nemesi özvegyek azonban ilyen esetekben is számíthattak a rokonok támogatására.⁶⁵ Így ez is szerepet játszhatott abban, mint az a Kodok Klára elleni tanúvallomásokból is kiderül, hogy férje rokonai, Iszlay Sámuel, majd annak fiai, István és Sándor is segítettek az asszonyt hivatali ügyeiben.

Az, hogy Kodok Klára elbukott, a két család, az Iszlayak és Kodokok viszályának volt az eredménye, az ürügyet viszont az asszony állítólagos életvitele, fia

⁶⁰ HK. I.17.; 40.

⁶¹ SZIJÁRTÓ, 2003. 171–174. A 18. századi Somogy vármegyei példák alapján a Werbőczy-féle leánynegyed intézménye nem élt, helyette a fiúörökösök preferálása, illetve a fiú- és leányági egyenlő örökösödés létezett egymás mellett, e kettő közül is az utóbbi érvényesült egyre inkább.

⁶² MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 400. 1784. június 2.

⁶³ HK. I.112–117.

⁶⁴ HORN, 1996. 65.

⁶⁵ HORN, 1996. 66.

rossz neveltetése szolgáltatta. Bár pár évvel későbbi törvényről van szó, az 1791. évi erdélyi országgyűlésen hozott LII. törvénycikkely a Werbőczy-féle *Tripartitum*ra alapozva rendelkezett a gyámok és árvák viszonyáról. A törvénycikkely alapvetően támogatta az özvegyen maradt szülő természet szerint való gyámi szerepét, ha „a túlélőben a szükséges kellékek megvannak”. Azonban az erdélyi főhivatalokra és mindenekelőtt a főkormányzók ellenőrzésére bízták, hogy a gyermekek „nevelése és az árvavagyon kezelése a szülők természetes gyámsága alatt is annak a rendje szerint folyjon”. Ha ezt a gyámként működő szülő bármilyen formában elhanyagolta, akkor a közhatalom útján, vagyis hatósági beavatkozás révén kellett az árvák jobb neveléséről és a vagyon megőrzéséről gondoskodni.⁶⁶ Mindez tehát törvényi alapot nyújtott arra, hogy Kodok Klárától elvegyék fia nevelését, és Iszlay Györgyöt más, hivatalból kirendelt gyám tutorsága alá rendeljék.⁶⁷

Az adott törvényi kereteken túl, a társadalmi elvárások és feltételek hálójában az egyes nők személyes hozzáállása és kiállása nagyban meghatározta az önállóságuk szintjét, azt, hogy mennyire tudják befolyásolni életük folyását, gyermekeik és a család előmenetelét. Másfelől a gyermekeknek szüleik és különösen az anyáik irányába való kötelességét pedig talán legszemléletesebben Kodok Mihály unitárius lelkész fogalmazta meg végrendeletében: „Édesanyjukról Sz. Gerliczei Szabó Annáról talán hogy disponáljak nem is volna méltó, mivel a jó fiú tudja az ő szülő anyjához és atyjához való Istenes kötelességét. Elejekben adja Isten maga az ötödik parancsolatban így szólván: Tiszteljed a te atyádat, anyádat, hogy hosszú életű légy a földön, és jól legyen minden dolgod. Főképpen ezt hagyom legfővebb dispositioba, mert másutt azt olvassuk az Írásban: az ki nem tiszteli az ő atyát, anyját, annak az ő szemét az völgyeknek az ő holló vájják ki [sic]. Minden dolgokban az ő anyjuk tanácsa legyen az első, hogy ők is első legyenek Isten előtt. Öregségében meg ne csúfolják, meg ne nevéssék, erőtlenségében ha elesik, felemeljék, kezükkel is, ha enni öregségében nem tudna, enni adjanak és innia. [...] Enni is adjanak hát a fiak atyjuknak és anyjuknak, mezítelenségében ruházzák, mikor a gólyák megvénhednek atyukat, anyukat nemcsak eledellel tartják, hanem szárnyukkal segítetik, mikor nem repülhetnek.” Ezekből a sorokból azonban kibontakozik a családjára befolyással lévő, önálló asszony képe is, hiszen „minden dolgokban az ő anyjuk tanácsa legyen az első, hogy ők is első legyenek Isten előtt”.⁶⁸

Felhasznált irodalom és rövidítések

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
A 131	Magyar Kancelláriai Levéltár, Családtörténeti cédulagyűjtemény.
P 667	Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Vegyes iratok.
P 678	Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Iszlay család.

CJH

Corpus Juris Hungarici. 1540–1848. évi erdélyi törvények. Szerk.: MÁRKUS Dezső. Budapest, Franklin Társulat, 1900.

⁶⁶ CJH. 539–543.

⁶⁷ Az 1780-as évek végére már felállt a gyámsági számvevőség (*Exactoratus Pupillaris*) Erdélyben, amely az árvák, a gyámság alatt álló személyek vagyoni és személyi ügyeit ellenőrizte. TRÓCSÁNYI, 1973. 411.

⁶⁸ MNL OL, P678, fasc. 5., fol. 349. 1781. március 23.

HK

WERBŐCZY István: *Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának Hármaskönyve*. (Reprint.) Budapest, Téka, 1990.

HORN

1996 HORN Ildikó: Nemesi árvák. In: *Gyermekek a kora újkori Magyarországon. „adott Isten hozzánk való szeretetéből... egy kis fraucimmerecskét nekünk”*. Szerk.: PÉTER Katalin. Budapest, MTA TTI, 1996. 51–90.

2006 HORN Ildikó: Az erdélyi hármastanács kormányszata (1583–1585). *Századok*, 140. (2006) 4. sz. 883–924.

MIHALIK

2015 MIHALIK Béla Vilmos: Az iszlói Iszlay család útja a primori rétegbe. *Erdélyi Múzeum*, 77. (2015) 1. sz. 128–144.

ORBÁN

1870 ORBÁN Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*. IV. köt. Pest, Ráth-Tettyey, 1870.

PÁL-ANTAL

2007 PÁL-ANTAL Sándor: *Székely székek a 18. században. I. Marosszék 1701–1722 között*. Marosvásárhely, Mentor, 2007.

PÉTER

1989 PÉTER Katalin: Női családfők Sárospatakon a 16. és a 17. században. In: *Századok*, 123. (1989) 5–6. sz. 563–605.

2013 PÉTER Katalin: *Magánélet a régi Magyarországon*. Budapest, MTA BTK TTI, 2013. (*Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések*)

SzOkl. ú. s. VI.

Székely Oklevéltár. Új sorozat. VI. Székely népesség-összeírások, 1635–1653. Közzéteszi: DEMÉNY Lajos. Kolozsvár, Kriterion, 2000.

SzOkl. ú. s. VIII.

Székely Oklevéltár. Új sorozat. VIII. Székely népesség-összeírások, 1680–1692. Közzéteszi: DEMÉNY Lajos. Kolozsvár, Kriterion, 2006.

SZIJÁRTÓ

2003 SZIJÁRTÓ M. István: Armpruszter Anna „földesasszony”. Nemes nők és földtulajdon a 18–19. század fordulóján. In: *Nők és férfiak... avagy a nemek története*. Szerk.: LÁCZAY Magdolna. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Gazdaságtudományi Kar, 2003. (*Rendi társadalom – polgári társadalom*, 16.)

Testamentumok

Erdélyi testamentumok III. Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei. Válogatta, a bevezető tanulmányt írta és jegyeztelte.: TUDÓS S. Kinga. Marosvásárhely, Mentor, 2008.

TRÓCSÁNYI

1973 TRÓCSÁNYI Zsolt: *Erdélyi kormányhatósági levéltárak*. Budapest, Akadémiai, 1973. (*A Magyar Országos Levéltár Kiadványai*, 1. *Levéltári leltárak*, 5.)